

Kasvatushistorioitsijoiden elämänhistorioita

Marjo Vuorikoski

Koulu ja menneisyys XLVII 2009. Miten minusta tuli kasvatuksen historian tohtori? Helsinki: Suomen Kouluhistoriallinen Seura. 274 s.

Tohtoreiden polut ovat alkaneet päästä julkisuuteen ja henkilökohtaisuuden verhot alkavat viimein raottua. Voisi puhua jopa tohtorikirjojen tulvasta, sillä aiheesta on julkaistu paitsi tutkimuksia myös elämäkertojen kokoelmia, muun muassa *Miten meistä tuli historian tohtoreita?* (1998) ja *Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita?* (2003). Kasvatustieteessä on alettu tarkastella väitöskirjaprosesseja paitsi väittelijöiden myös ohjaajien näkökulmasta (esim. Nummenmaa ym. 2008, Määttä 2009). Aiemmin saattoi vain väitöskirjojen esipuheista saada osviittaa, millaisia tuskan ja ilon kyneleitä väittelijä on taipaleellaan vuodattanut ja ketkä ovat matkantekoa tukeneet.

Pitkään visusti vaiettua yksityisyyttä yliopistomaailmassa on murtanut postmodernismiin kytkeytyvä narratiivinen käänne, joka on johtanut kiinnostuksen yksilöihin, prosesseihin ja kokemuksiin. Konkreettisesti tohtoreiden elämäkertojen kokoamista kansien väliin on vauhdittanut Tieteellisten Seurain Valtuuskunta, joka vuonna 2007 esitti huolensa siitä, miten vähän meillä on säilynyttä tietoa merkittävistä tieteenharjoittajista. Tällä teoksella Suomen Kouluhistoriallinen Seura vastaa kutsuun noudattaen näin historioitsijoiden ja oikeustieteilijöiden esimerkkiä julkaisemalla kasvatushistoriasta väitelleiden kertomukset väitöskirjaprosesseistaan ja sen jälkeisistä urapoluistaan.

Tartuin kiinnostuksella kirjaan, sillä olen itsekin koonnut kasvatustieteen tohtoreilta elämäkerrallisia tekstejä. Kirjan lukemisen rinnalla oli itselläni käynnissä elämäkertojen analysointi, jossa – kirjoittajien tehtävänannon tapaan – selvittelin eri ikäisten tohtoreiden ja tohtoriopiskelijöiden kokemuksia ja erityisesti yhteiskuntaluokan, sukupuolen ja iän merkitystä tohtoroitumisessa ja sitä seuranneilla urapoluilla. Näin oma tutkimustehtäväni ohjasi minua lukemaan kasvatushistorioitsijoiden elämäkerrallisia tekstejä tietynlaisista näkökulmista. Kertomusten lukeminen oli erittäin kiinnostavaa senkin vuoksi, että ne tarjoavat peilin tarkastella omaa väitöskirjaprosessiani 1990-luvulla. Vaikka tiedän, että tutkijan henkilökohtaisen elämän piilottamisen taustana on tieteen objektiivisuuden ja neutraaliuden ihanne, ihmettelen tai pikemminkin suren, ettei yksityisyyden verhoja ole raotettu jo aiemmin, sillä muiden kokemuksista lukeminen voi auttaa omien väitöstensä kanssa kamppailevia.

Miten minusta tuli kasvatuksen historian tohtori? koostuu 28 väittelijän melko lyhyistä elämäkerrroista. Esipuhe on niukka sisältäen ainoastaan kuvauksen, miksi ja miten seura päätyi kokoamaan kirjan. Seura on saanut hyvin väkensä liikkeelle, sillä seurassa on jäseniä 67, joten kirjoittajaksi on ryhtynyt heistä liki puolet. Kirjoittajien joukkoon kuuluu tohtoreita eri ikäpolvista ja eri puolilta maata. Kirjoittajien enemmistö on miehiä (21), naisia on neljäsos (7). Ainakin tämän perusteella kasvatuksen historia profiloituu hyvin miehiseksi alueeksi naisvaltaisen kasvatustieteen kentässä. Suuri osa kirjoittajakaartiin valikoituneista kuuluu varttuneisiin ikäryhmiin. Nuorin kirjoittaja on syntynyt 1968. Tästä syystä lukija voi orientoitua siihen, että kirjoittajien jatko-opintojen aikaan yliopisto ja sen ”tohtorituo-

tanto” olivat kovin erilaisia kuin nyky-yliopistossa, jossa vuosittain valmistuu 1600 tohtoria ja jatko-opiskelijoitakin on yli 20 000. Myös akateemiseen maailmaan työllistymismahdollisuudet ovat yliopistolaitoksen massoitumisen myötä muuttuneet. Esimerkiksi kasvatustieteen professorin virkoja oli vuonna 1965 yksitoista, kymmenen vuotta myöhemmin 63 ja 1995 jo peräti 115 (Rinne 1998).

Tohtorien elämäkerroissa kannattaa seurata henkilökohtaisia kokemuksia: mikä on innostanut tohtorin tielle, mitä tohtoroitumisella on saavutettu ja etenkin, millaisia selviämiskamppailuja väitöskirjaprosessiin ja akateemisen uran rakentamiseen on liittynyt. Jatko-opintojen yhteiskunnallinen konteksti on muuttunut. Sosiaalinen tausta ei enää 1960-luvulta lähtien ole aiempien vuosikymmenten tapaan rajoittanut akateemisia opintomahdollisuuksia. Kun esimerkiksi 1930-luvulla syntynyt kirjoittaa, että ”olin perheeni ensimmäinen ylioppilas” tai 1960-luvulla väitellyt ”olin perheeni ensimmäinen akateeminen”, se tarkoittaa kovin erilaista tilannetta kuin tänä päivänä. Kun varttuneiden ikäpolvien mieskirjoittajat kertovat menestyksekkäästä urastaan, kannattaa muistaa tilastoja väittelijöiden sukupuolijaoista. Vaikka nykyisin kasvatustieteen professoreista on naisia noin puolet (KOTA 2009), kasvatustieteen ensimmäisen naisprofessori Inkeri Vikainen valittiin virkaansa vasta 1959 ja 1980-luvun alussa professoreista oli naisia kuusi prosenttia. Sen sijaan vielä nykyisinkin nuorena väittelemisen voi ennakoida pohjustavan hyvin professuuriin pääytymistä.

Kirjoittajien tohtoroitumisprosessit ovat monenlaisia. Jotkut ovat olleet akateemisella uralla nuoresta opiskelijasta lähtien. Monille taas on kertynyt vuosien kokemus kasvatustieteen tehtävistä, jotka ovat virittäneet tutkimaan käytännön työhön liittyviä solmukohtia. Muutamat ovat ryhtyneet väitöskirjan tekijöiksi vasta eläkkeelle siirryttyään. Useiden kokemuksia leimaa oman tutkimusalueen hakeminen historian ja kasvatustieteen tai muiden tieteenalojen välimaastoissa. Kertomuksia jatko-opintoihin lähtemisestä yhdistää se, että joku nimeltä mainittu henkilö on kannustanut tutkijan tielle. Teksteissä vilisee myös tunnettujen suomalaisten tutkijoiden ja merkkihenkilöiden nimiä. Rohkaisu on ollut työmahdollisuuksien tarjoamista tai se on muutoin jäänyt mieleen merkittävänä käännekohtana.

Tutkimustyön ohjauksesta puhutaan monella tavoin. Etenkin varttuneimpien ikäryhmään kuuluvat kertovat, että väitöskirjantekijältä odotettiin itsenäistä työskentelyä eikä erityisesti organisoitua ohjausta voinut edes odottaa. Koska väitöskirjan tekijät olivat vielä harvassa, alan professorit näyttivät olevan tohtoroituvista hyvin tietoisia ja ohjausta ja kommentteja työhön saatiin monelta suunnalta. On kiinnostavaa, että teksteissä tuodaan esiin vaikeita kokemuksia: ovat siis tohtorikokelaat ennenkin joutuneet professoreiden pomoteltaviksi. Menneiden vuosikymmenten merkittävä vaikuttaja professori Matti Koskeniemi mainitaan useammassakin kertomuksessa. Väitöskirjan tekijän piti käyttää huomattava osa energiastaan Koskeniemen liivaripaiden varomiseen tai mielijohteiden seuraamiseen.

Jatko-opinnot eri vuosikymmenillä poikkeavat toisistaan ainakin siinä, että jo 1990-luvulla jatkokoulutusseminaareissa istui paljon väkeä. Tosin kaikki eivät vakavissaan tähdänneet väitöskirjaan ja keskeyttivät seminaarin saatuaan suunnitelmastaan kriittisen palautteen.

Vuonna 1997 väitelleen Risto Ikosen eloisa kuvaus tutkimusprosesseistaan kuvastaa, että tutkimuskentän olivat 2000-luvulla vallanneet erilaiset tutkimusprojektit. Nuoremman polven väittelijöiden kertomuksista kuvastuu niinikään se, että laitosten alkaessa saada määrärahoja tuotettujen väitösten perusteella, ohjaajat halusivat saada väitöksiä omien yksiköidensä tuloksellisuutta kohentamaan.

Eri tohtoripolvien kokemuksiin kuuluu tutkimuksen työskentelyolojen ja rahoituksen

ongelmat. Harvalla näyttää olleen – etenkin väitöskirjatyönsä alkuvaiheessa – mahdollisuutta keskittyä tutkimiseen. Työskentely on useilla tapahtunut päivätyön ohessa, apuraha-kausilla, palkattomilla virkavapailla tai erilaisia viransijaisuuksia yliopistossa hoitaen. Arkistot ovat tulleet monelle tutuiksi ulkomaita myöten. Ponnistelu on vienyt perheeltä yhteistä aikaa ja joskus kotikin on täyttynyt tutkimus- ja arkistomateriaaleista.

Mitä hyötyä tohtorin tutkinnosta on ollut? Kertomuksista kuvastuu voimakas kiinnostus ja sitoutuminen itse tutkimusvaiheeseen. Uratavoitteista puhutaan aika vähän, ainakaan suoraan. Kun tohtoroituminen oli vielä harvinaista, sillä oli itseisarvonsa ja sitä arvostettiin ympäristössä näkyvin huomionosoituksin. Näyttäisi siltä, että ainakin väittelyiällä on ollut huomattava merkitys akateemisen uran rakentamiseen. Nykyisen tohtoritulvan aikana toistellaan nuorena väittelyn merkitystä, mikäli mieli professoriksi – ja sitä näyttää yhä useammin edellyttävän muutkin yliopiston vakituiset tehtävät. Nuorena väittelemisellä on toki ennenkin ollut yhteys professuurin saamiseen (ks. Rinne 1998). Esimerkiksi 33-vuotiaana väitellyt Martti Kuikka korostaa nuorta väittelyikänsä. Hänen uransa johtikin pian väittelyn jälkeen apulaisprofessoriksi ja myöhemmin Helsingin yliopiston kasvatustieteen professoriksi.

Kirjoittajista viisi miestä on yltänyt professoriksi. Tavallisempaa on ollut päätyä joko yliopiston opetus- tai tutkimustehtäviin tai akateemisen maailman ulkopuolelle. Useiden 50 ikävuoden paikkeilla väitelleiden teksteistä käy ilmi, ettei yliopiston virkaa ole edes tavoiteltu eikä sen katsottu olleen omien mahdollisuuksien ulottuvillakaan. Erilaista kirjoittamista on jatkettu myös yliopiston ulkopuolisissa tehtävissä. Monet ovat jo eläkkeellä ja kertovat kirjoittamisen ja tutkimustöiden jatkuneen eläköitymisen jälkeenkin. Jotkut ovat siinä vaiheessa siirtäneet muun elämän tietoisesti etusijalle ja joiltakin kirjoittaminen on hyvistä aikeista huolimatta jäänyt.

Kertomuksista välittyy vahvana menneiden vuosikymmenten eetos tutkijan työstä, ajasta jolloin väitöstutkimusta saattoi tehdä elämäntyönään. Nykyisen ideaalin mukaan väitöskirja pitäisi tehdä ”alle kolmekymppisenä” ja elämäntehtävän sijaan se on vain siirtymisriitti oikeaksi tutkijaksi. Jos menneinä vuosikymmeninä ei tohtorin persoonalla katsottu olevan merkitystä, nykyisen tohtoritulvan aikana näin ei voi sanoa. Tohtorin pitää olla ”yrittäjäsubjekti” saadakseen tutkimusrahoitusta jakavat vakuuttuneiksi omien hankkeidensa hyödyllisyydestä. Tutkijat tarvitsevat karismaa ja ihmissuhdetaitoja, jotta saavat tutkimusryhmät toimimaan ja tuottamaan tulosta. Juhlapuheissa tutkimuksen tavoitteena pidetään vieläkin ”maailman parantamista”, vaikka käytännössä se tarkoittaa innovaatioita ja niiden kääntämistä rahaksi. Tästä näkökulmasta historiaan kaivautuminen ei nykyajassa näyttäydy muodikkaana tutkimusalueena.

Kokoelma on runsauden sarvi. Lukeminen jättää hiukan sekavan olon, sillä kirjoitelmat eroavat mitaltaan, sisällöltään ja tyyliltään. Kiinnostavinta on lukea tarinoita, joissa väitösprosessi nivotaan henkilökohtaiseen elämänhistoriaan. Esimerkiksi Tuula Hyyrö kertoo vaatimattomista lähtökohdistaan ja lapsuusajan toiveestaan saada kotiin sisä-WC ja sähkövalot – tämä tavoite tuli reilusti ylitettyä. Vaikea sanoa, miten kertomuksia olisi voinut ryhmitellä lukemisen jäsentämiseksi. Aikajärjestykseen sijoittelukaan tuskin olisi tuonut selkeyttä, koska monien tohtoroitumisprosessi vaiheineen käsittää useita vuosikymmeniä.

Kirjallisuus

Halila, Heikki & Timonen, Pekka (toim.) 2003. Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita? Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

- Määttä, Kaarina (toim.) 2009. Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistuvien vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus.
- Nummenmaa, Raija, Pyhälto, Kirsti & Soini, Tiina 2008. Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja. Tampere: Tampere University Press.
- Rinne, Risto 1998. Kasvatustieteen oppituolit ja niille istujat. *Kasvatus* 29 (1), 35–54.
- Tommila, Päiviö (toim.) 1998. Miten meistä tuli historian tohtoreita? Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

KT Marjo Vuorikoski työskentelee lehtorina Tampereen yliopiston Kasvatustieteen laitoksella.

Yhteisöllisyyden ja aikuiskasvatuksen dilemmat

Tuukka Tomperi

Karin Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) 2009. Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikerta. Jyväskylä: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. 391 s.

Perinteikkään vuosikirjasarjan oikeastaan jo vuonna 1942 käynnistynyt historia on tuottanut varsin sekalaisen joukon julkaisuja. Jatkumo vapaan kansansivistystyön vuosikirjasta vapaan sivistystyön vuosikirjaksi ja nykyiseksi aikuiskasvatuksen vuosikirjaksi kertoo niin ajan kuin tieteenalankin muutoksista. Vuoden 2009 vuosikirja kuuluu ehdottomasti kärkisarjaan: aihe on osuva ja hyvin aikuiskasvatuskentän laajuutta ja nykyaasteita kartoittava. Samalla teos tuntuu kokonaisuudelta, joten toimittamisessa lienee nähty vaivaa.

Kirjan teema ei ole uusi eikä yllättävä. Kuten toimittajat ja monet kirjoittajat toteavat, yhteisöllisyyspuhe on ollut suosiossa jälleen viime vuosina niin laman kuin shokeeranneiden aikalaistapahtumien vuoksi. Julkisessa retoriikassa yhteisöllisyyteen vetoaminen on ollut jatkuvaa jo 1990-luvun lamavuosista saakka. Teoriahistoriallisena taustana hämmöittää 1970-luvun kuluessa virinnyt yhteiskuntafilosofinen debatti vallalla olevan liberalismien ja kriitikoiksi nousseiden kommunitaristien välillä. Ja vielä kauemmas menen on tietenkkin koko sosiologian synty tieteenalana sidoksissa modernisaatioprosessiin, jonka ytimessä vaikuttavana vastinparina on yksilöllistyminen ja perinneyhteisöjä hajottava moderni yhteiskuntakehitys.

Ensin heikkeni paikallisten ja perinneyhteisöjen ote ihmisistä kapitalismin, byrokraattisen valtion ja kulttuurisen modernisaation vahvistuessa. Sittemmin valtio on vetäytynyt talouden tieltä, mikä on edelleen ruokkinut individualismia – tai pikemmin individualismin illusorista mielikuvastoa. Vetäytyjien joukkoon on päätynyt myös pohjoismainen käsitys solidaarisuuteen perustuvasta hyvinvointivaltiosta ja valtiollisesta yhteisöllisyydestä, ”kansankodista”. Kuka tänä päivänä rohkenee uskoa saati poliittisena linjauksena esittää, että hyvinvointijärjestelmien pitäisi ottaa aiempaa suurempi vastuu ihmisten hyvästä elämästä ja kansalaisten tasavertaisista mahdollisuuksista? Yhtenä seurauksena on ollut, että niin